

Modeling the Areas of Conflict Expansion and Escalation in the South Caucasus Region

Afshin Karami ¹

1. Assistant Professor, Department of Geography, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran
Email: a.karami@scu.ac.ir

Article Info.

Article Type:
Research Paper

Article History:

Received:
9 April 2025

Revised:
8 November 2025

Approved:
17 May 2026

Published Online:
18 May 2026

Keywords:

Conflict,
Power,
Caucasus,
Armenia,
Republic of
Azerbaijan.

ABSTRACT

Due to its unique geopolitical location, the South Caucasus has always been an area of competition for regional and extra-regional powers. The long-standing Nagorno-Karabakh conflict between Azerbaijan and Armenia has witnessed unprecedented escalation over the past decade. The main research question of the author is: what factors influence the spread and escalation of this conflict? The hypothesis is that spread and escalation are influenced by four interrelated factors: weakening or strengthening state institutions, changes in the balance of power, the role of external actors, and degree of global systemic convergence. This study adopts a qualitative method with an exploratory-analytical approach, using thematic analysis of documentary data. Findings show that, first, weakening state structures in Armenia versus institutional strengthening in Azerbaijan has led to imbalanced conflict management capacities. Second, the pattern of external actors reveals asymmetric support (Turkey and Israel backing Azerbaijan against limited Russian support for Armenia), reducing possibilities for diplomatic solutions. Third, the shift in the balance of power demonstrates Azerbaijan's military and economic superiority, transforming the traditional balance. Fourth, the pattern of economic and cultural convergence shows that the gap in integrating both countries into global and regional systems has intensified perceptual inequalities. Thus, all four models' hypotheses are confirmed.

Cite this article: Karami. A. (2025), "Modeling the Areas of Conflict Expansion and Escalation in the South Caucasus Region", **Central Eurasia Studies**, Vol. 19, No. 1, pp. 1-28.

<http://doi.org/10.22059/JCEP.2026.390263.450302>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran

Introduction: The South Caucasus has long been the focus of attention of regional and trans-regional powers due to its unique geopolitical, geostrategic and geo-economic location. The geographical location of this region and its location at the crossroads of roads leading to the Black Sea, the Persian Gulf, the Caspian Sea and the Indian Ocean, as well as the connection and linkage of Asia, Europe, Africa and the Middle East through the Caucasus, have all contributed to the strategic importance of this region and attracted various actors. For more than three decades, the Nagorno-Karabakh crisis has become one of the main challenges to the security and stability of the South Caucasus region. Accordingly, the South Caucasus security complex, previously known as a security zone under Russian influence, has become a chaotic security entity in recent decades due to the encounter with a set of external and internal factors. The war marked a significant shift, altering the traditional balance of power and reducing Russia's historical dominance in favor of new actors like Turkey and Israel. Since late 2019, a set of factors, including shifts in the military balance, the intervention of external actors and the weakening of state institutional structures, have influenced the spread and escalation of conflict. The aim of this study is to model these fundamental contexts by developing and applying a four-dimensional analytical framework to the case of Azerbaijan and Armenia.

Research question: What factors are influencing the spread and escalation of the conflict between the Republic of Azerbaijan and the Republic of Armenia in the South Caucasus region?

Research hypothesis: The spread and escalation of the conflict is influenced by four interconnected factors: 1) the weakening of state institutional structures, 2) changes in the balance of power 3) the role of regional/international actors, and 4) the degree of convergence in the global system.

Methodology and theoretical framework: This qualitative research uses thematic analysis with an exploratory-analytical approach and is based on documented data (reliable articles, books and reports). The theoretical framework combines several theories: The fragile/failed state theory (for model 1), realist perspectives on the balance of power (for model 2), theories of foreign intervention and alliance politics (for

model 3) and theories of complex interdependence and globalization (for model 4). Data analysis followed a systematic six-step thematic analysis process and generated initial codes that were organized into sub-themes and ultimately into the four main thematic models. To ensure the validity and accuracy of the findings, strategies such as careful peer review, clear documentation of the process and consistent reference to evidence were used. The study develops a four-dimensional model to analyze the dynamics of this conflict.

Results and discussion: The findings confirm the hypotheses of all four models and reveal their interrelation in a vicious cycle of escalating tensions. **Model 1 (Weakening of State Institutional Structures):** A sharp asymmetry emerged between institutional strengthening in Azerbaijan (driven by energy revenues and centralized state-building) and institutional weakening in Armenia (characterized by political instability, corruption and governance challenges after 2018). This imbalance severely weakened Armenia's conflict management capacity, exposed its vulnerability and encouraged Azerbaijan's military action in 2020. **Model 2 (shifts in the Balance of Power):** Azerbaijan's sustained economic growth enabled a comprehensive military modernization program, particularly in drone warfare with Turkish and Israeli support. This created a decisive qualitative military advantage and fundamentally changed the traditional balance of power. Armenia, struggling with economic constraints, failed to respond adequately, making the seizure of territory by force a viable option for Azerbaijan. **Model 3 (Role of Regional/International Actors):** Asymmetric external support played a pivotal role. Azerbaijan benefited from strong and multilateral support (military, diplomatic, technological) from Turkey and Israel. In contrast, Armenia received only limited and inconsistent support from its traditional ally, Russia, which sought to balance its interests. This asymmetric empowerment reduced the feasibility of diplomatic solutions and increased the incentive for military action. **Model 4 (Degree of Convergence in the Global System):** Divergent levels of global and regional integration exacerbated perceived inequalities rather than reducing tensions. Azerbaijan has successfully integrated into global energy corridors and strategic partnerships, increasing its resources and international

standing. Armenia faced relative isolation and economic dependence, mainly on Russia. This gap in systemic integration deepened strategic differences and fueled competing narratives. The discussion emphasizes that these models operate interactively. For example, external support (Model 3) directly increased the power of Azerbaijan (Model 2), which in turn exploited Armenia's institutional weaknesses (Model 1), all within a context shaped by differential global integration (Model 4).

Conclusion: This study successfully models the contexts of the spread and escalation of the Armenian-Azerbaijani conflict through a robust four-dimensional framework. The analysis shows that the interaction of fragile domestic institutions, decisive shifts in the balance of power, asymmetric intervention by external actors and divergent paths of global integration has created a self-reinforcing cycle of conflict escalation. The 2020 war served as a definitive manifestation of this interaction. The conclusions emphasize that achieving lasting peace requires a comprehensive, multi-level approach that simultaneously addresses all four dimensions: strengthening democratic institutions and governance (especially in Armenia), managing and balancing external interventions, creating mechanisms for collective security to adjust the balance of power and promoting inclusive regional economic cooperation that benefits all parties. The proposed four-dimensional model provides a powerful analytical tool not only for understanding the South Caucasus conflict, but also for examining the dynamics of interstate conflicts in other peripheral regions of the international system, where the complex interplay of domestic vulnerabilities, regional power shifts and global linkages often exacerbates conflict.

Keywords: Conflict, Power, Caucasus, Armenia, Republic of Azerbaijan.

الگوسازی زمینه‌های گسترش و افزایش درگیری در منطقه قفقاز جنوبی

افشین کرمی^۱

۱. استادیار، گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

نویسنده مسئول a.karami@scu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: علمی پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۲۰ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۸/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۲۷ تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۵/۰۲/۲۸ واژگان اصلی: درگیری، قدرت، قفقاز، ارمنستان، جمهوری آذربایجان.	منطقه قفقاز جنوبی به دلیل موقعیت ژئوپلیتیک منحصربه‌فرد خود همواره عرصه رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بوده و درگیری دیرپای قره‌باغ میان جمهوری آذربایجان و ارمنستان در دهه اخیر با تشدید بی‌سابقه‌ای مواجه شده است. پرسش اصلی نوشتار این است که چه عواملی بر گسترش و تشدید این درگیری تأثیرگذار است؟ فرضیه آن است که گسترش و تشدید درگیری تحت تأثیر تعامل چهار عامل به هم پیوسته است: تضعیف یا تقویت ساختارهای نهادی دولت، تغییر در موازنه قوا، نقش بازیگران خارجی، و میزان همگرایی در نظام جهانی. این نوشتار با روش کیفی و رویکرد اکتشافی-تحلیلی و با استفاده از تحلیل مضمون داده‌های اسنادی انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد: نخست، تضعیف ساختارهای دولتی در ارمنستان در برابر تقویت نهادی دولت در جمهوری آذربایجان به توازن نداشتن ظرفیت‌های مدیریت درگیری منجر شده است. دوم، الگوی نقش بازیگران خارجی نشانگر حمایت نامتقارن ترکیه و اسرائیل از جمهوری آذربایجان در برابر حمایت محدود روسیه از ارمنستان است که راه‌حل‌های دیپلماتیک را کاهش داده است. سوم، الگوی تغییر توازن قوا نشان‌دهنده برتری نظامی و اقتصادی جمهوری آذربایجان و دگرگونی موازنه سنتی قدرت است. چهارم، الگوی همگرایی اقتصادی و فرهنگی نشان می‌دهد شکاف در یکپارچه‌سازی دو کشور در نظام‌های جهانی و منطقه‌ای به تشدید نابرابری‌های ادراکی دامن زده است. بنابراین پیش‌فرض‌های هر چهار الگو تأیید می‌شود.

استناد: کرمی، افشین (۱۴۰۴)، «الگوسازی زمینه‌های گسترش و افزایش درگیری در منطقه قفقاز جنوبی»،

مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۱۹، شماره ۱، صص. ۱-۲۸

<http://doi.org/10.22059/JCEP.2026.390263.450302>

© The Author(s).

ناشر: دانشگاه تهران

مقدمه

منطقه قفقاز جنوبی، به عنوان گذرگاه تاریخی تمدن‌ها و کانون تلاقی منافع قدرت‌های بزرگ، همواره از تعادلی شکننده و پویا برخوردار بوده است. موقعیت ژئوپلیتیک منحصربه‌فرد این منطقه، آن را به محور ارتباطی حوزه‌های انرژی خزر، دریای سیاه و خلیج فارس و پلی میان اروپا، آسیا و خاورمیانه تبدیل کرده است. این ویژگی‌های ساختاری، قفقاز جنوبی را از یک فضای جغرافیایی صرف فراتر برده و به عرصه‌ای پیچیده برای کنش و واکنش بازیگران دولتی و غیردولتی با هدف‌های گاه متعارض تبدیل کرده است. در قلب این میدان ژئوپلیتیک، درگیری دیرپای قره‌باغ میان جمهوری آذربایجان و ارمنستان، به عنوان «بحرانی مزمین» پدیدار شد، اما درعمل همواره برای افزایش و شعله‌ورشدن دوباره، ظرفیت زیادی داشت. تحولات سال ۲۰۲۰ که به جنگ ۴۴ روزه انجامید، نه تنها وضعیت سرزمینی را دگرگون کرد، بلکه آشکار کرد که معادله‌های امنیتی سنتی منطقه دستخوش تغییرهایی بنیادین شده‌اند. این جنگ و گسترش و افزایش به دنبال آن، پرسش‌های قانونی این نوشتار را شکل می‌دهد: چه عوامل و زمینه‌هایی به گسترش و تشدید این درگیری در دوره زمانی کنونی انجامیده است؟ ادبیات موجود بیشتر بر یک یا چند بُعد ویژه از این درگیری، مانند رقابت خارجی، عوامل قومی یا تحولات نظامی متمرکز شده است.

باین حال، به نظر می‌رسد توضیح کامل تحولات اخیر، مستلزم رویکردی ترکیبی و چند سطحی است که بتواند تعامل پیچیده عوامل داخلی و بین‌المللی را در چارچوبی منسجم تبیین کند. بر این اساس، استدلال اصلی نوشتار این است که تشدید و گسترش درگیری، برآیند هم‌افزایی چهار دسته عوامل در حال تعامل است: ضعف یا قدرت نهادهای دولتی، تغییر در موازنه قدرت، نقش توانمندساز یا تضعیف‌کننده بازیگران خارجی و میزان و نوع یکپارچه‌سازی نظم جهانی. هر یک از این عوامل به تنهایی می‌تواند تنش‌زا باشد، اما کنش متقابل آن‌ها است که چرخه معیوب تشدید را ایجاد و تداوم می‌بخشد.

هدف این نوشتار، ارائه و آزمون یک الگوی چهاروجهی تحلیلی برای فهم این پویایی‌های پیچیده است. الگویی که با تلفیق بینش‌های نظری مکتب‌های دولت‌شکننده، واقع‌گرایی، مطالعات مربوط به اتحادها و وابستگی متقابل، در پی ترسیم نقشه راهی برای تحلیل درگیری قفقاز جنوبی فراتر از روایت‌های تک‌عاملی است. این نوشتار با روش کیفی و رویکرد اکتشافی تحلیلی و با استفاده از تحلیل مضمون داده‌های اسنادی انجام شده است. بر همین اساس، درک علت‌های تشدید اخیر درگیری، نه تنها برای تدوین راهبردهای صلح در خود

منطقه حیاتی است، بلکه می‌تواند به‌عنوان چارچوبی برای تحلیل درگیری‌های مشابه در دیگر مناطق پیرامونی نظام بین‌الملل نیز به کار رود.

پیشینه پژوهش

مطالعات مربوط به درگیری جمهوری آذربایجان و ارمنستان را می‌توان با توجه به کانون تحلیل و سطح بررسی، در چهار دسته اصلی جای داد: تحلیل‌های کلان ژئوپلیتیک و راهبردی، مطالعات مؤلفه‌های امنیتی و نظامی، پژوهش‌های تمرکزگرای داخلی و نهادی و تحلیل‌های انتقادی از فرایندهای دیپلماتیک و علمی. در ادامه از هر دسته چند نمونه را بیان می‌کنیم:

۱. تحلیل‌های ژئوپلیتیک و راهبردی

پوراحمدی و فیض‌الهی (۱۴۰۲) در مقاله «تشدید تنش در قره‌باغ و چالش منافع منطقه‌ای ایران در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۳» به این نتیجه دست یافته‌اند که موازنه قدرت جدید و روابط ژئوپلیتیکی شکل گرفته در منطقه قفقاز جنوبی با به چالش کشیده شدن قدرت روسیه به‌وسیله محور جمهوری آذربایجان، ترکیه و اسرائیل، به‌حاشیه‌رفتن محور غرب، پررنگ شدن نقش ترکیه و کم‌رنگ شدن نقش ایران تغییر کرده است. اوستیان (۲۰۲۴) در مقاله «اثر رقابت ژئوپلیتیکی جهانی بر تکوین مجموعه امنیتی قفقاز جنوبی» به‌وسیله الگوسازی راهبردی، سناریوهای محتمل آینده سیاست امنیتی ارمنستان را با در نظر گرفتن سطح‌های مختلف رقابت‌های ژئوپلیتیک و بی‌ثباتی منطقه‌ای مدل‌سازی کرده است. جعفراف (۲۰۲۲) در مقاله «نقش ایالات متحد در درگیری ارمنستان و جمهوری آذربایجان» عوامل اصلی محرک سیاست خارجی ایالات متحد در برابر درگیری قره‌باغ را بررسی کرده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد سیاست آمریکا نسبت به درگیری ارمنستان و جمهوری آذربایجان هم‌زمان هم مستقیم و هم ناسازگار بوده است به‌گونه‌ای که میان منافع دوطرف درگیر و قدرت‌های منطقه‌ای، به‌ویژه روسیه، توازن برقرار کرده است.

۲. مطالعات مؤلفه‌های امنیتی و نظامی

نیژوم (۲۰۲۵) در مقاله «بررسی یک پیچیدگی: تحلیل جامع درگیری ارمنستان و جمهوری آذربایجان و وضعیت ژئوپلیتیکی ترکیه» به این نتیجه رسیده است که این درگیری به تنش‌های قومی تاریخی و اختلاف‌های سرزمینی باز می‌گردد. برتری نظامی جمهوری آذربایجان ناشی از

افزایش منابع انرژی، حمایت سیاسی و نظامی ترکیه و عقب‌نشینی ایالات متحد از منطقه، همه به تشدید اخیر درگیری دامن زده‌اند. ایرفان و همکاران (۲۰۲۱) در مقاله «روابط ارمنستان و جمهوری آذربایجان: درگیری ناگورنور- قره‌باغ و فرایند صلح» روابط ارمنستان و جمهوری آذربایجان، پیشینه تاریخی قره‌باغ و رویکرد جامعه بین‌المللی به این درگیری را بررسی کرده‌اند. همچنین فرایند صلح و عملکرد بازیگران اصلی دولتی و غیردولتی را ارزیابی کرده‌اند. کاکماک و همکاران (۲۰۲۳) در مقاله «بررسی دلایل عقب‌نشینی روسیه در درگیری ارمنستان و جمهوری آذربایجان»، با بهره‌گیری از نظریه‌های اتحادهای نامتقارن، تمایل نداشتن روسیه برای مداخله در درگیری قره‌باغ به سود ارمنستان را تبیین کرده و به دنبال آن بوده‌اند که روسیه چگونه براساس ارزیابی خود از اجرای برتری‌های جانبی این اتحاد، متحد خود را پاداش می‌دهد، یا تنبیه می‌کند.

۳. پژوهش‌های تمرکزگرای داخلی و نهادی

کولایی (۱۳۸۹) در مقاله «جمهوری اسلامی ایران و ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی» دگرگونی روابط ایران با جمهوری‌های قفقاز جنوبی را از دیدگاه عوامل ژئوپلیتیکی مؤثر بر روابط ایران و کشورهای قفقاز جنوبی بررسی کرده است. اخباری (۱۳۹۹) مقاله «پیامد ژئوپلیتیک بحران قره‌باغ بر مناسبات جمهوری اسلامی ایران در قفقاز» به این نتیجه رسیده است که تحولات سریع و جدی قفقاز و به‌ویژه روابط میان جمهوری آذربایجان و ارمنستان، شرایط دوگانه جدیدی را پیش روی سیاست‌مداران ایرانی گشوده و فرصت‌ها و تهدیدهایی را به‌وجود آورده است که اگر هوشمندانه با آن‌ها برخورد نشود نه تنها سودی برای ایران نخواهند داشت، بلکه خسارت‌های سنگینی را متوجه ایران خواهند کرد. ولی‌زاده و عرفانی (۱۴۰۳) در مقاله «علت‌های تغییر رویکرد روسیه در برابر جنگ‌های اول و دوم قره‌باغ»، به این نتیجه رسیده‌اند که تغییرهای سیاسی سال ۲۰۱۸ در ارمنستان و سیاست‌های غرب‌گرایانه دولت پاشینیان در تغییر رویکرد روسیه در برابر جنگ دوم قره‌باغ نقش داشته است.

صفراف (۲۰۲۴) در مقاله «عادی‌سازی درگیری و پنهان‌سازی نسل‌کشی؟ بی‌طرفی کارشناسی در درگیری ارمنستان و جمهوری آذربایجان»، به مسئله بی‌طرفی کارشناسی در درگیری قره‌باغ پرداخته و مفهوم بی‌طرفی را به چالش کشیده است. یافته‌های وی دو نوع سکوت در تحلیل‌های کارشناسی را شناسایی کرده است: نخست، کارشناسان همیشه از پرداختن به زمینه گسترده‌تر که ممکن است تعادل تحلیل آن‌ها را برهم بزنند پرهیز می‌کنند.

دوم، تحلیل‌های کارشناسی از بررسی واقعیت‌هایی که در چارچوب پارادایم «هر دوطرف‌گرایی» نمی‌گنجد، طفره می‌روند.

مبانی نظری

بحران‌های ژئوپلیتیکی تابعی از معادله رقابت سیاسی بازیگران نوپدید و تغییر در موازنه قدرت است. به دلیل سرشت رقابت‌آمیز محیط نظام بین‌الملل که کنت والتز (۱۹۷۹) آن را به‌طور ذاتی آنارشیک می‌داند، به‌دست‌آوردن قدرت برای ارتباط مؤثر در تأمین و حفظ منافع ملی همواره نقش مهمی در اندیشه سیاسی کشورها داشته است. با این حال، ادبیات نوشتار نشان می‌دهد که برای فهم انتشار و تشدید درگیری‌هایی مانند مورد قفقاز جنوبی، باید فراتر از تحلیل‌هایی فقط میان‌دولتی رفته و تعامل پیچیده نیروهای داخلی و بین‌المللی را در نظر گرفت. از یک‌سو، نظریه‌های کلاسیک درگیری مانند واقع‌گرایی بر فشارهای نظام‌مند و تغییر موازنه قوا تأکید دارند، همان‌طور که جان مرشایمر (۲۰۰۱) بر تمایل ذاتی دولت‌ها برای بیشینه‌سازی قدرت در چنین محیطی تصریح می‌کند. از سوی دیگر، نظریه‌هایی که بر عوامل داخلی متمرکز هستند، مانند چارچوب «دولت شکننده» که پژوهشگرانی مانند رابرت راتبرگ (۲۰۰۳) گسترش داده‌اند، بر این نکته تأکید دارند که تضعیف ساختارهای نهادی و مشروعیت حکومت، ظرفیت مدیریت بحران را کاهش می‌دهد و دولت را در معرض تهدیدهای خارجی قرار می‌دهد. در این نوشتار با پذیرش این دیدگاه ترکیبی، استدلال می‌کنیم که نیروهای داخلی و بین‌المللی و به‌ویژه پیچیدگی فشارهای این نیروها و پیامدهای داخلی آن‌ها، در انتشار و افزایش درگیری نقش دارند.

برای تبیین این تعامل، در این نوشتار چهار چارچوب تحلیلی را برای الگوسازی درگیری در منطقه قفقاز ترکیب می‌کنیم: ۱. تضعیف ساختارهای نهادی دولت؛ ۲. نقش بازیگران خارجی در کاهش حاکمیت یا توانمندسازی طرف‌ها؛ ۳. تغییر در توازن قوا؛ ۴. میزان همگرایی در نظام جهانی. برای تحلیل بعد نخست، از چارچوب دولت شکننده بهره می‌بریم که ناتوانی دولت در کاربست حاکمیت را عامل اصلی بی‌ثباتی می‌داند. برای بعد دوم و سوم، از دیدگاهی واقع‌گرایانه الهام می‌گیریم و بر نقش اتحادها و مداخله خارجی تأکید می‌کنیم. استغان والت (۱۹۸۷) نشان داده است که دولت‌ها بیشتر در برابر «تهدید» موازنه‌سازی می‌کنند و حمایت خارجی نامتقارن، همان‌گونه که پاتریک ریگان (۲۰۰۲) در مورد جنگ‌های داخلی نشان داده است می‌تواند به شدت محاسبه‌های دوطرف را تغییر دهد و راه حل‌های دیپلماتیک را تضعیف

کند. سرانجام برای تحلیل بعد چهارم، نظریه «وابستگی متقابل پیچیده» جوزف نای (۱۹۷۷) راهگشا است. این نظریه پرداز استدلال می‌کند که افزایش ارتباط‌های فراملی می‌تواند هم‌زمان هم‌گرایی ایجاد کند و هم آسیب‌پذیری‌های نامتقارن و جدیدی را نمایان کند. بنابراین مدل پیشنهادی این نوشتار ادعا می‌کند که تضعیف نهادهای دولت (الگوی ۱) و تغییر موازنه قوا (الگوی ۲) باید موجب تشدید درگیری شود، دخالت بازیگران خارجی (الگوی ۳) می‌تواند این روند را تقویت کند و یکپارچه‌شدن نامتوازن در اقتصاد جهانی (الگوی ۴) لزوماً به کاهش تنش منجر نمی‌شود، بلکه می‌تواند شکاف‌های ادراکی را عمیق کند. این ترکیب نظری، امکان تحلیل جامع‌تری از پویایی‌های درگیری در قفقاز جنوبی را فراهم می‌کند.

ادبیات نوشتار گسترده‌ای در مورد الگوهای نظری درگیری داخلی، بسیج، مداخله، افزایش، سرایت و انتشار آن در زیر شاخه‌های روابط بین‌الملل و سیاست تطبیقی وجود دارد (Ahmed and Others, 2022: 10). افزون بر این مطالعات آماری صورت‌گرفته و دیگر پژوهش‌هایی که در مورد درگیری انجام شده است رویکردهایی ارائه کرده‌اند که بینش‌های مفیدی فراهم می‌کنند. پژوهشگرانی که نمونه‌های مداخله نظامی یک کشور در درگیری داخلی کشور دیگر را مطالعه کرده‌اند، عوامل مؤثر در کشور هدف که سبب جذب مداخله می‌شود (تمرکز بر الگوی ۱ و ۳)، عواملی که سبب هدایت مداخله‌گر به مداخله می‌شود، پیوندهای میان گروه‌ها در کشور هدف و مداخله‌گر (الگوی ۲) و عوامل مربوط به نظام بین‌الملل (الگوی ۴) را بررسی کرده‌اند. پژوهش‌هایی که در طول جنگ سرد در این زمینه انجام شده بود بیشتر بر نقش ابرقدرت‌ها به‌عنوان مداخله‌گران اصلی تمرکز کرده بود. برخی از پژوهشگران اثر ائتلاف‌ها بر مداخله را بررسی کرده‌اند (Yavuz and Others, 2022). ارتباط میان گروه‌های داخلی و مداخله‌گران نیز بخش قابل توجهی از مطالعات را تشکیل می‌دهد (Mammadov, 2018).

واقع‌گرایان فرض می‌کنند که حکومت مرکزی فرمان‌برداری گروه‌های در حاکمیت را در سیطره خود داشته و بدین ترتیب کنترل آنچه درون مرزهایش در جریان است در دست دارد (Mearsheimer, 2001). بر اساس این دیدگاه، درگیری‌های بین‌المللی تاحد زیادی به‌صورت درگیری‌های میان‌دولتی دیده می‌شوند که بازیگران یگانه دولتی را در بر می‌گیرد. درحالی‌که درگیری‌های مسلحانه داخلی بسیار بیشتر از درگیری‌های میان‌کشوری شایع است. نظریه‌های مکتب وابستگی (Amin, 1976) نخست توجه خود را به سوی تأثیر شایان توجه شرکت‌های چندملیتی و سازمان‌های مالی بین‌المللی در ایجاد سازوکارهای سیاسی داخلی و ائتلاف‌های سیاسی کشورهای در حال توسعه جلب می‌کردند. از دیدگاه نظریه دولت شکننده، فروپاشی

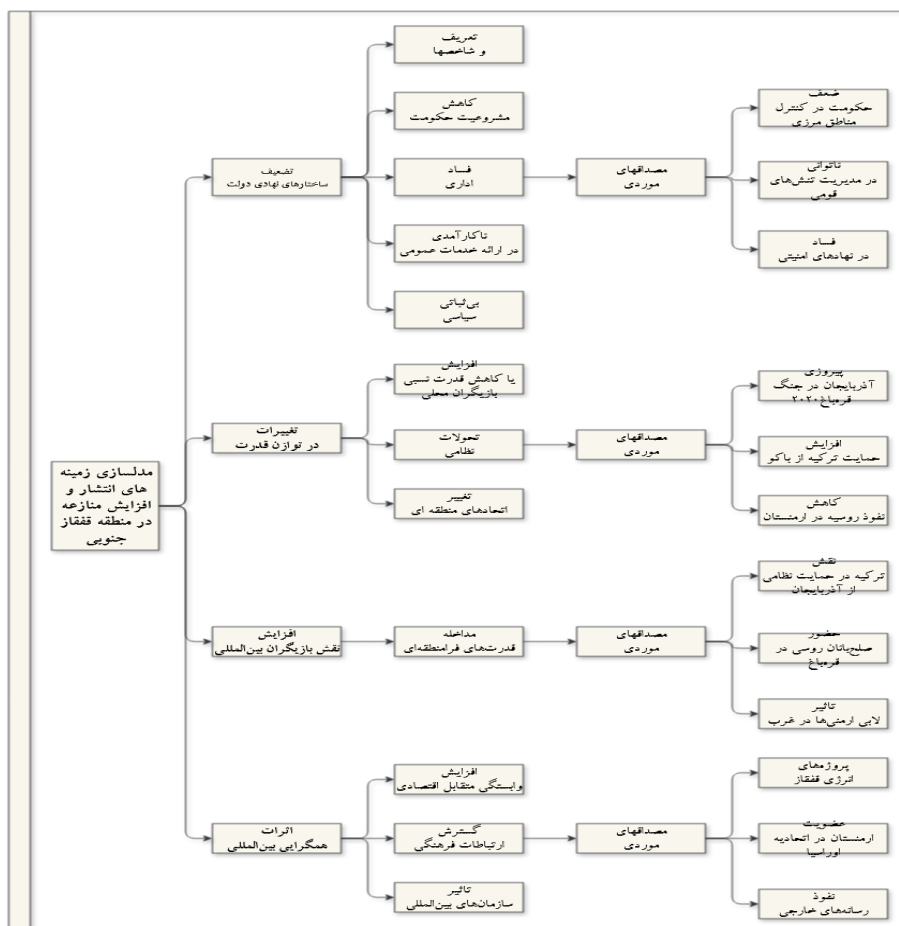
دولت، رکود، عقب‌گرد یا شکنندگی ساختارهای سیاسی و اداری، امروزه از مفاهیم پرکاربردی هستند که در عمل به پدیده‌ای مشابه اشاره دارند: ناتوانی دولت به عنوان موجودیت سیاسی حاکم در کاربست حاکمیت در محدوده مرزهای خود. در این معنا، دولت‌های شکننده و در حال شکست، انواع مختلفی از کاستی‌ها را در اجرای وظایفشان به مدیریت مرکزی قدرت دولتی نشان می‌دهند. این وظایف شامل - اما نه محدود به - کنترل انحصار استفاده قانونی از خشونت، اجرای قوانین دولتی، سیاست مالیاتی و مانند این‌ها می‌شود. بنابراین در چارچوب دولت شکننده، مفاهیم سنتی ظرفیت، شایستگی و صلاحیت دولت و مشروعیت آن، باید به گونه‌ای مناسب، بازبینی و تطبیق داده شوند تا ویژگی‌های ویژه کشورهای که با مسئله شکنندگی دولت روبه‌رو هستند، در نظر گرفته شود (Ficek, 2022: 3).

از دیدگاه نظریه وابستگی متقابل، افزایش وابستگی متقابل اقتصادی و میان کشورها برخلاف دیدگاه‌های واقع‌گرایانه سنتی، هزینه‌های درگیری را افزایش داده و همکاری را تشویق می‌کند. این نظریه تأکید می‌کند که بازیگران غیردولتی و نهادهای فراملی نقش مهمی در سیاست جهانی دارند. نسخه پیشرفته‌تر این نظریه با عنوان «وابستگی متقابل پیچیده» نیز مطرح شده است که بر چندمجربایی بودن روابط، نبود سلسله‌مراتب ثابت در مسائل و کاهش نقش زور در روابط میان‌دولتی تأکید می‌کند (Baldwin, 2016: 43). بسیاری از خوانش‌های واقع‌گرایی بر فشارهای سیستمی به عنوان عامل تعیین‌کننده تأکید می‌کنند، اما تأثیر سیاست‌های داخلی را نادیده می‌گیرند. تحلیل‌های تطبیقی که بر عامل‌های داخلی تأکید می‌کنند تقدم ائتلاف‌های داخلی را مفروض، اما اهمیت سیاست‌های بین‌المللی را نادیده می‌گیرند (Lobel and Massery, 2015: 94).

در این نوشتار تلاش می‌کنیم خلاهای موجود را برطرف کنیم. استدلال نوشتار این است که نیروهای داخلی و بین‌المللی و به‌ویژه پیچیدگی فشارهای این نیروها و پیامدهای داخلی آن‌ها، در انتشار و افزایش درگیری نقش دارند. در این نوشتار برای الگوسازی انتشار و افزایش درگیری در منطقه قفقاز چهار چارچوب تبیینی را بررسی می‌کنیم: ۱. تضعیف ساختارهای نهادی دولت؛ ۲. نقش بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی در کاهش حاکمیت دولت و توانمندسازی بازیگران طرف درگیری؛ ۳. تغییرها در توازن قوا؛ ۴. میزان همگرایی در نظام جهانی. اکنون با در نظر گرفتن این چهار الگوی تبیینی وضعیت درگیری جمهوری آذربایجان و ارمنستان در منطقه قفقاز جنوبی را بررسی می‌کنیم. هنگامی که کشوری مانند اتحاد شوروی فرومی‌پاشد، کشورهای جانشین آن تلاش می‌کنند ترتیبات جدید قواعد را بر بازیگران فروکشوری و

همسایگان جدید خود تحمیل کند (Hoch, 2020: 307). این قواعد جدید ممکن است به قوانین دوران اتحاد شوروی شبیه باشد یا نباشد. به استثنای روسیه که هسته‌های ارتش سرخ و دیگر تشکیلات مسلح بزرگ اتحاد شوروی را به ارث برده بود، کشورهای جانشین اتحاد شوروی با پلیس به نسبت کوچک و نیروهای داخلی کار خود را آغاز کردند. در چنین مواردی، کشورهای جانشین، مشکل بزرگ‌تر تحمیل قوانین بر بازیگران فروکشوری و همسایه‌های جدید خود را داشتند.

نمودار ۱: مدل مفهومی نوشتار

منبع: نویسنده

روش پژوهش

در این نوشتار برای شناسایی زمینه‌های انتشار و افزایش درگیری در منطقه قفقاز جنوبی، از روشی ترکیبی شامل تحلیل کیفی و مطالعه تطبیقی استفاده می‌کنیم. چارچوب نظری نوشتار بر اساس ترکیب نظریه‌های مختلف است که به شناسایی عوامل اصلی تأثیرگذار بر تشدید تنش‌ها در منطقه کمک می‌کند. برای استخراج چهار بخش اصلی الگوی (تضعیف ساختارهای نهادی دولت، تغییرها در توازن قدرت، افزایش نقش بازیگران دولتی و غیر دولتی بین‌المللی و آثار همگرایی بین‌المللی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) از روش تحلیل محتوای کیفی داده‌ها استفاده می‌کنیم. این الگو رابطه میان متغیرهای مستقل (عوامل چهارگانه) و متغیر وابسته (افزایش و تشدید درگیری) را تبیین می‌کند. این چهار سناریو را به این دلیل انتخاب کردیم که به صورت نظام‌مند عوامل ساختاری و کارگزاری مؤثر بر تحولات منطقه را پوشش می‌دهند. بخش نخست (تضعیف نهادهای دولتی) بر اساس نظریه دولت شکننده و شواهد مطالعاتی از ضعف حکمرانی در منطقه طراحی شده است. بخش دوم (تغییر توازن قدرت) مبتنی بر نظریه‌های واقع‌گرایی و تحولات نظامی امنیتی دهه اخیر در قفقاز است. بخش سوم (نقش بازیگران بین‌المللی) با تحلیل مداخله‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و براساس ادبیات نوشتار تدوین شده است. بخش چهارم (همگرایی بین‌المللی) با الهام از نظریه‌های وابستگی متقابل و با بررسی روندهای اقتصادی سیاسی منطقه مورد مطالعه شکل گرفته است.

الگوی ۱: تضعیف ساختارهای نهادی دولت

الگوی نخست این نوشتار بر این اصل استوار است که تضعیف ساختارهای نهادی دولت، ظرفیت آن برای برقراری نظم داخلی و مدیریت بحران‌های خارجی را به طور بنیادی کاهش می‌دهد. همان‌گونه که نظریه پردازانی مانند پوزن (۱۹۹۳) استدلال کرده‌اند، این ضعف می‌تواند به وضعیتی شبه آنارشیک بینجامد که در آن، امنیت به چالشی بزرگ تبدیل می‌شود (Lobel and Massery, 2015: 98). در بستر رقابت قومی دیرینه، چنین تضعیفی می‌تواند چرخه‌ای معیوب ایجاد کند: ضعف نهادی، دولت را در برابر تهدیدهای خارجی آسیب‌پذیر می‌کند و این آسیب‌پذیری، به نوبه خود، منابع و مشروعیت لازم را برای تقویت نهادها بیشتر از میان می‌برد (خانی‌فرد و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۷۴). مصداق بارز این الگو را می‌توان در تضاد آشکار میان روند نهادی در ارمنستان و جمهوری آذربایجان دید. جمهوری آذربایجان از هنگام استقلال، با اتکا به درآمدهای منابع انرژی، طرحی بلندمدت برای ساختن دولتی متمرکز و توانمند را دنبال

کرده است. البته مایسنر (۲۰۱۸) اشاره می‌کند که این ثبات با مدیریت بحران از راه درآمد نفتی حفظ شده است. این موضوع به دولت باکو امکان داد نهادهای امنیتی و دیپلماتیک خود را تقویت و راهبردی منسجم در برابر درگیری قره‌باغ تدوین و اجرا کند (Broers, 2021). در برابر، ارمنستان با چالش‌های ساختاری عمیق‌تری روبه‌رو بوده است. تحلیل گالینا (۲۰۱۰) نشان می‌دهد که قدرت نخبگان، ساخت دولت کارآمد در ارمنستان را کند کرده است. اگرچه انقلاب مخملی سال ۲۰۱۸ در ایروان نویدی برای اصلاحات بود، اما این انتقال قدرت، خود به دورانی از بی‌ثباتی سیاسی و نهادی منجر شد که دولت را در رسیدن به یک اجماع ملی در مورد مسئله قره‌باغ ناتوان ساخت (Derlugian, 2006). این بی‌ثباتی با مشکل مزمن فساد اداری تشدید شد که هم کارایی دولت و هم اعتماد عمومی به نهادهای حاکمیتی را کاهش داد (Transparency International, 2024). شکست نظامی ارمنستان در جنگ سال ۲۰۲۰ قره‌باغ، اوج این ضعف نهادی بود که در آن، ناتوانی در هماهنگی میان نهادهای نظامی و سیاسی و بسیج منابع آشکار شد (Broers, 2021).

پیامد نداشتن توازن نهادی، تغییری بنیادی در معادله امنیتی منطقه بود. دولت ضعیف و بی‌ثبات ارمنستان، ظرفیت لازم برای یک دیپلماسی فعال یا بازدارندگی مؤثر را نداشت. این موضوع به نوبه خود، «پیام اشتیاق» آشکاری به باکو مخابره کرد که هزینه‌های عملیات نظامی برای تغییر وضع موجود را پایین ارزیابی کند. در این مورد ویژه، جمهوری آذربایجان با بهره‌گیری هوشمندانه از این شکاف نهادی به بازپس‌گیری قره‌باغ اقدام کرد. شواهد این افول تدریجی نهادی در ارمنستان فقط به مسائل سیاسی محدود نبود، بلکه بر همه ارکان حکمرانی سایه افکنده بود. بحران‌های اقتصادی شدید و نابودی خدمات عمومی، توانایی دولت را برای تضمین امنیت و رفاه درون قلمرو خود به شدت کاهش داد (خانی‌فرد و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۷۴). گزارش سال ۲۰۲۳ بانک جهانی، آشکارا به کاهش رشد اقتصادی و چالش‌های ناشی از جنگ قره‌باغ و تأثیرهای مخرب آن بر نهادهای دولتی ارمنستان اشاره کرده است (World Bank, 2023). از سوی دیگر، جمهوری آذربایجان با وجود چالش‌های اولیه، توانست با تقویت نهاد دولت و تحکیم حاکمیت، خود را از وضعیتی منفعل به بازیگری فعال در منطقه تبدیل کند. این تقابل میان افول حکمرانی در ارمنستان و تحکیم تدریجی نهادها در جمهوری آذربایجان، بستر اصلی را برای تشدید درگیری و اقدام جسورانه باکو فراهم ساخت. در چنین شرایطی، تضعیف ساختارهای نهادی در یک سوی درگیری، به‌طور اجتناب‌ناپذیری موجب انتشار و افزایش درگیری به‌وسیله بهره‌برداری طرف مقابل از این وضعیت نابسامان می‌شود.

بنابراین ضعف نهادی ارمنستان بنابر تحلیل بابایان (۲۰۱۶)، توانایی این کشور برای جلب حمایت بین‌المللی مؤثر را نیز کاهش داد.

الگوی ۲: نقش بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی در کاهش حاکمیت دولت‌ها یا توانمندسازی بازیگران طرف درگیری

الگوی دوم استدلال می‌کند که مداخله بازیگران خارجی می‌تواند به‌وسیله سازوکار «توانمندسازی نامتقارن»، موازنه قدرت در یک درگیری محلی را برهم زند. این حمایت‌ها با تقویت توان نظامی یک طرف و کاهش انگیزه برای مذاکره، چرخه خشونت و تشدید درگیری را تداوم می‌بخشد (Amilakhvari and Alaverdov, 2023: 290). به‌ویژه زمانی که این حمایت‌ها نامتقارن باشد، طرف قوی‌تر را به‌سوی راه‌حل‌های نظامی پیش برده و طرف ضعیف‌تر را به سوی اتکای بیشتر به متحدان خارجی یا مقاومت نامتقارن می‌کشاند. در درگیری قره‌باغ، این الگو در قالب شکاف حمایتی ساختاری آشکار شد. از یک‌سو، یک ائتلاف عمل‌گرا متشکل از ترکیه و اسرائیل از جمهوری آذربایجان حمایت همه‌جانبه کردند. ترکیه با ارائه حمایت نظامی، تسلیحاتی و دیپلماتیک، نقش تعیین‌کننده‌ای در تقویت موضع باکو در جنگ سال ۲۰۲۰ داشت (Meister, 2023). براساس مطالعه کینیک و چلیک (۲۰۲۱)، پهپادهای ترکیه به‌ویژه با ایجاد برتری اطلاعاتی-رزمی و افزایش کارایی عملیاتی، در موفقیت‌های میدانی جمهوری آذربایجان نقش محوری داشتند. این حمایت نه تنها توان عملیاتی جمهوری آذربایجان را افزایش داد، بلکه موازنه قدرت را در منطقه به‌سود این کشور تغییر داد. هم‌زمان، اسرائیل با تأمین تسلیحات پیشرفته، به‌ویژه پهپادهای جنگی، نقش مهمی در برتری نظامی باکو داشت (De Mares & Caro, 2022: 149).

در سوی دیگر، ارمنستان با یک چارچوب حمایتی منفعل و متعارض روبه‌رو بود. متحد سنتی آن، روسیه، اگرچه از نظر تاریخی حامی ارمنستان بوده است، اما در سال‌های اخیر رویکردی متعادل‌تر در پیش گرفته است و گاه با فروش تسلیحات به هر دو طرف یا نشان‌دادن واکنش قاطع به تحرک‌های جمهوری آذربایجان، به تضعیف موقعیت ایروان کمک کرده است (Semercioğlu, 2021). همان‌گونه که هاپراپتیان (۲۰۲۲) استدلال می‌کند، جنگ سال ۲۰۲۰ و حضور فزاینده ترکیه، موازنه قدرت منطقه‌ای را در بلندمدت به زیان روسیه تغییر داد. این تحلیل را هاروتیونیان و همکاران (۲۰۲۵) نیز تأیید می‌کنند که ترکیه با ترکیب قدرت سخت و نرم برای جمهوری آذربایجان، موازنه موجود را برهم زد و سهم حضور خود را افزایش داد.

این رفتار دوگانه مسکو ناشی از تلاش برای حفظ نفوذ خود در منطقه و جلوگیری از افزایش حضور غرب و پاسخ به این تغییر موازنه بود.

پیامد این مداخله نامتقارن، ایجاد یک دور باطل وابستگی و تشدید درگیری بود. کاهش حاکمیت دولت‌های منطقه‌ای و افزایش وابستگی آن‌ها به بازیگران خارجی به تضعیف ثبات داخلی و تشدید درگیری‌ها انجامید (Avdaliani, 2022). برای نمونه، احساس نبود حمایت بین‌المللی کافی، ارمنستان را به‌سوی ائتلاف با قدرت‌های رقیب روسیه یا تقویت گزینه‌های نامتقارن پیش برد، در حالی که جمهوری آذربایجان با اتکا به پشتیبانی ترکیه و اسرائیل به پیشروی‌های نظامی بیشتر تمایل پیدا کرد. این دور باطل نه تنها صلح پایدار را دور از دسترس ساخت، بلکه خطر گسترش درگیری به دیگر نقاط قفقاز را نیز افزایش داد (Stawarz, 2022).

افزون بر بازیگران اصلی بالا، کنشگران دیگری نیز به شیوه‌های مختلف در پویایی درگیری تأثیر گذاشته‌اند. ایران به‌عنوان همسایه جنوبی قفقاز، اگرچه موضعی بی‌طرفانه گرفت، اما نگرانی‌های امنیتی ناشی از حضور اسرائیل و ترکیه در مرزهایش را پنهان نکرده است (امیری و فلاحتی، ۱۴۰۱: ۹۴). پیوندهای فرهنگی و قومی ایران با کشورهای منطقه در عمل به جای همگرایی، به‌نوعی معمای امنیتی و عاملی واگراساز تبدیل شده است (گل‌محمدی و عزیزی، ۱۴۰۱: ۲۹۹). از سویی، بازیگران فرامنطقه‌ای مانند ایالات متحد و فرانسه از راه گروه مینسک و ارائه کمک به جدایی‌طلبان، در گذشته به‌طور غیرمستقیم موضع سازش‌ناپذیر ارمنستان را تقویت می‌کردند. با این حال، نقش این بازیگران در نهایت به‌دلیل منافع متعارض و نبود راهبردی منسجم (Yavuz and Others, 2022) نتوانست تشدید درگیری شود. همکاری راهبردی جمهوری آذربایجان با اسرائیل را نیز می‌توان پاسخی به تهدیدهای ادراک‌شده از سوی ایران و تلاشی برای وادارکردن تهران به بازنگری در روابط خود با ارمنستان تفسیر کرد (ابراهیمی و اصولی، ۱۴۰۱: ۳۳؛ رجبی، ۱۴۰۱: ۶۵).

به‌طور خلاصه الگوی دوم استدلال می‌کند که مداخله خارجی با «توانمندسازی نامتقارن»، موازنه قدرت محلی را برهم می‌زند. در مورد قره‌باغ، این مداخله به‌شکل شکاف حمایتی ساختاری آشکار شد. از یک سو، جمهوری آذربایجان از ائتلاف عمل‌گرای متشکل از ترکیه و اسرائیل حمایت همه‌جانبه دریافت کرد. سوانته کورنل (Cornell, 2024) این حمایت ترکیه را بخشی از راهبرد گسترده‌تر برای نفوذ در فضای پساتحاد شوروی می‌داند که به همراه تسلیحات پیشرفته، برتری نظامی تعیین‌کننده‌ای برای باکو ایجاد کرد. توماس دو وال (De Waal, 2021) تحلیل می‌کند که مسکو از درگیری کامل پرهیز کرد تا هم روابط خود با باکو را

حفظ کند و هم در برابر نفوذ فزایندهٔ آنکارا موازنه‌سازی کند. این حمایت نامتقارن، به اعتقاد لارنس برورز (Broers, 2021)، درگیری را به عرصهٔ «رقابت جانشینی» قدرت‌های بزرگ تبدیل کرد و دور باطل ایجاد کرد: جمهوری آذربایجان با اتکا به متحدان خارجی برای دستیابی به هدف‌های نظامی جسورتر شد، درحالی‌که ارمنستان با احساس رها شدگی نسبی، گزینه‌های راهبردی محدودی یافت.

الگوی ۳: تغییرها در توازن قوا

الگوی سوم بر این اصل استوار است که تغییر پایدار در موازنهٔ قوا میان دو کشور درگیر، محاسبه‌های راهبردی آن‌ها را دگرگون می‌کند. هنگامی که توازن پایدار با شد، درگیری محتمل نیست، اما زمانی که این توازن به سود یکی از دوطرف تغییر کند، کشور قدرتمند شده خواستار بازتوزیع منابع و بازنگری در روابط شده و برای دستیابی به هدف‌های خود جسورتر می‌شود (Lake and Rothchild, 1998). این دگرگونی می‌تواند ناشی از نرخ‌های توسعهٔ اقتصادی نابرابر و نوسازی داخلی جدا باشد (Horowitz, 1985: 102). چنین تغییری نه تنها برداشت‌ها از احتمال پیروزی، بلکه توانایی کشورها برای جذب متحدان خارجی را نیز در تأثیر قرار می‌دهد (Lobel and Massery, 2015: 101).

در مورد قره‌باغ، این تغییر توازن به صورتی قاطع به سود جمهوری آذربایجان شکل گرفت. هستهٔ اصلی این تغییر را می‌توان در تبدیل ثروت انرژی به قدرت سخت خلاصه کرد. جمهوری آذربایجان با استفاده از درآمدهای نفتی، برنامه‌ای بلندمدت را برای نوسازی نظامی خود دنبال کرد و با خرید تجهیزات پیشرفته، به‌ویژه پهپادهای جنگی از ترکیه و اسرائیل در میدان نبرد، برتری کیفی تعیین‌کننده ایجاد کرد. در برابر، ارمنستان به دلیل محدودیت‌های اقتصادی ساختاری، نتوانست به این تحول پاسخی متناسب بدهد و به تجهیزات قدیمی‌تر وابسته ماند (Bláhová, 2019: 70). این شکاف نظامی که در جدول ۱ قابل ردیابی است، احتمال پیروزی جمهوری آذربایجان را به میزان زیادی افزایش داد. این تغییر فقط به بعد نظامی محدود نبود، بلکه به موازنهٔ دیپلماتیک و ژئوپلیتیک منطقه نیز رسید. ترکیه به‌عنوان متحد راهبردی، حمایت همه‌جانبهٔ خود از باکو را به اوج رساند، در حالی‌که نفوذ روسیه به‌عنوان حامی سنتی ارمنستان، به دلیل رقابت با ترکیه و درگیری در اوکراین، به‌طور محسوسی کاهش یافت. در این شرایط جدید، ارمنستان برای جبران این ضعف، بیش از پیش به دنبال جلب حمایت خارجی (روسیه) برآمد، اما این حمایت در عمل محدود و ناکافی بود و تنها بر پیچیدگی و

بین‌المللی شدن درگیری می‌افزود.

پیامد این تغییر بنیادین در موازنه قوا، بازتعریف کامل نظم امنیتی منطقه بود. جنگ سال ۲۰۲۰ قره‌باغ به‌عنوان نقطه عطف، نه‌تنها دستاوردهای سرزمینی فوری برای جمهوری آذربایجان به ارمغان آورد، بلکه سبب متحول شدن موازنه منطقه‌ای در دوره پس از جنگ سرد شد (گل محمدی و عزیزی، ۱۴۰۱: ۲۸۵). همان‌طور که میارکا (۲۰۲۱) تأکید می‌کند، این جنگ بر تقسیم‌بندی جدید حوزه نفوذ میان روسیه و ترکیه تأثیر عمیقی گذاشت و موازنه راهبردی قدرت در قفقاز جنوبی را دگرگون کرد. در این تحول، بازیگران سنتی مانند گروه مینسک و قدرت‌های غربی به حاشیه رانده شدند و بازیگران جدیدی مانند ترکیه و اسرائیل نقش تعیین‌کننده‌ای در نتیجه درگیری داشتند. این پویایی جدید، الگوی تشریح‌شده به‌وسیله اسماعیل و ییلماز (۲۰۲۲) را تأیید می‌کند که براساس آن، کشورهای منطقه برای موازنه سازی در برابر تهدیدها و تضمین امنیت خود، به تشکیل اتحاد با قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای روی می‌آورند. این تغییر در ترکیب و وزن بازیگران، خود به عاملی برای تثبیت توازن جدید قوا و افزایش دائمی سطح تنش در منطقه تبدیل شده است. بنابراین الگوی تغییر توازن قوا نشان می‌دهد که چگونه یک برتری اقتصادی و نظامی فزاینده، می‌تواند انگیزه و توانایی لازم برای تغییر وضع موجود از راه زور را فراهم سازد و دور جدیدی از تشدید و انتشار درگیری را شروع کند.

جدول ۱: مقایسه تطبیقی تغییرها در توازن قوا در میان جمهوری آذربایجان و ارمنستان

معیار	پیش از جنگ سال ۲۰۱۶ (۲۰۱۰-۲۰۰۳)	جنگ چهارروزه سال ۲۰۱۶ (۲۰۱۱-۲۰۱۸)	جنگ سال ۲۰۲۰ و پس از آن (۲۰۲۳-۲۰۱۹)
وضعیت سرزمینی	ارمنستان کنترل قره‌باغ و ۷ منطقه اطراف را در دست داشت.	جمهوری آذربایجان بخشی از مناطق اشغالی را آزاد کرد (جنگ ۲۰۱۶).	جمهوری آذربایجان کنترل کامل قره‌باغ و تمام مناطق اطراف را به دست آورد (جنگ ۲۰۲۰).
برتری نظامی	ارمنستان برتری دفاعی داشت.	جمهوری آذربایجان شروع به نوسازی ارتش کرد.	جمهوری آذربایجان با کمک تسلیحات ترکیه و اسرائیل، برتری هوایی و پهپادی به‌دست آورد.

معیار	پیش از جنگ سال ۲۰۱۶ (۲۰۱۰-۲۰۰۳)	جنگ چهارروزه سال ۲۰۱۶ (۲۰۱۱-۲۰۱۸)	جنگ سال ۲۰۲۰ و پس از آن (۲۰۱۹-۲۰۲۳)
بودجه نظامی	ارمنستان: حدود ۳۰۰ میلیون دلار جمهوری آذربایجان: حدود ۱,۵ میلیارد دلار	ارمنستان: حدود ۵۰۰ میلیون دلار جمهوری آذربایجان: حدود ۲ میلیارد دلار	ارمنستان: حدود ۶۰۰ میلیون دلار جمهوری آذربایجان: حدود ۲,۵ میلیارد دلار (۲۰۲۲)
متحدان اصلی	ارمنستان: روسیه (پیمان سی‌اس‌تی‌ا) جمهوری آذربایجان: ترکیه	ارمنستان: روسیه جمهوری آذربایجان: ترکیه، اسرائیل	ارمنستان: وابستگی بیشتر به روسیه (اما حمایت محدود) جمهوری آذربایجان: اتحاد راهبردی با ترکیه و اسرائیل
رشد اقتصادی	ارمنستان: رشد متوسط جمهوری آذربایجان: رشد بالا (نفت و گاز)	ارمنستان: رکود نسبی جمهوری آذربایجان: رشد پایدار	ارمنستان: اقتصاد در تأثیر جنگ جمهوری آذربایجان: رشد سریع (درآمدهای انرژی)
دیپلماسی بین‌المللی	ارمنستان: حمایت روسیه و دیاسپورا جمهوری آذربایجان: روابط قوی با ترکیه و غرب	ارمنستان: کاهش حمایت روسیه جمهوری آذربایجان: جلب حمایت ترکیه و اتحادیه اروپا	ارمنستان: انزوای نسبی جمهوری آذربایجان: موقعیت دیپلماتیک قوی‌تر
تحولات اصلی	آتش‌بس سال ۱۹۹۴ (شکننده)	جنگ چهار روزه سال ۲۰۱۶ (اولین پیروزی جمهوری آذربایجان)	جنگ ۴۴ روزه سال ۲۰۲۰ (پیروزی قطعی جمهوری آذربایجان) و محاصره قره‌باغ در سال ۲۰۲۳

مدل ۴: میزان همگرایی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در نظام جهانی یا منطقه‌ای

الگوی چهارم این نوشتار بر این اصل استوار است که سطح یکپارچه شدن یک کشور در نظم جهانی، تأثیر مستقیمی بر منابع، اتحادها و در نهایت، ظرفیت آن در یک درگیری دارد. درجه همگرایی سیاسی، اقتصادی و فرهنگی یک کشور در نظام‌های فراملی، هم بر منابع مادی و هم بر توانایی بسیج حمایت بین‌المللی آن اثر می‌گذارد (Horowitz, 1985: 233). با این حال، زمانی که سطح این همگرایی میان دو کشور درگیر به شدت ناهمگون باشد، به جای کاهش تنش، می‌تواند به عاملی برای تشدید نابرابری ادراک شده و تعمیق شکاف تبدیل شود (Wrobel, 2025: 12). در مورد

جمهوری آذربایجان و ارمنستان، این ناهمگونی، آشکارا در زمینه شکاف راهبردی یکپارچه‌شدن مشاهده می‌شود. جمهوری آذربایجان با بهره‌گیری از منابع انرژی، خود را به‌طور مؤثری در راه‌گذرهای اقتصادی و امنیتی جهانی یکپارچه کرده است. همان‌طور که نوریف (۲۰۰۸) نشان می‌دهد، این همکاری راهبردی در بخش انرژی، سنگ‌بنای رابطه جمهوری آذربایجان با اتحادیه اروپا بوده است، اگرچه این همکاری در دیگر حوزه‌ها مانند دموکراسی‌سازی یا حل درگیری با همین شدت دنبال نشده است. این کشور با برقراری روابط اقتصادی متنوع با اتحادیه اروپا، آسیا و آمریکا، نه تنها اقتصاد خود را به قدرتمندترین اقتصاد قفقاز جنوبی تبدیل کرده است، بلکه شبکه گسترده‌ای از شریک‌های بین‌المللی ایجاد کرده است که به‌طور ضمنی از مواضع آن حمایت می‌کنند (صباغیان، ۱۴۰۱: ۱۷۷). سیمائو (۲۰۱۷) نیز بر این نکته تأکید دارد که انرژی و درگیری قره‌باغ در تعریف هویت نوین و سیاست خارجی جمهوری آذربایجان نقش محوری داشته‌اند. پیوندهای راهبردی با ترکیه و اسرائیل نیز این یکپارچه‌شدن را تقویت کرده و موقعیت بین‌المللی باکو را ارتقا بخشیده است (Avdaliani, 2022: 19).

در برابر، ارمنستان با موانع ساختاری قابل توجهی برای همگرایی جهانی روبه‌رو بوده است. اگرچه این کشور برای ایجاد تعادل میان شرق و غرب تلاش کرده است؛ هم با پیوستن به اتحادیه اقتصادی اوراسیایی (Gevorgyan, 2020:140) و هم با امضای توافق‌نامه مشارکت با اتحادیه اروپا، اما در عمل، این راهبرد به وابستگی شدید به روسیه و انزوای نسبی انجامیده است (Bláhová, 2019: 73). اقتصاد ارمنستان به دلیل تعداد محدود شریک‌های تجاری و وابستگی به روسیه، در برابر نوسان‌های خارجی بسیار آسیب‌پذیر است. ناتوانی نهادهای منطقه‌ای مانند اتحادیه اقتصادی اوراسیایی در ایجاد چارچوب‌های همکاری فراگیر، بر این انزوای نسبی افزوده است (Ordughanyan, 2022: 313).

این شکاف در سطح همگرایی، تنها به اقتصاد محدود نماند، بلکه در عرصه اجتماعی و هویتی نیز بازتولید شد. فرایندهای جهانی‌شدن به‌جای ایجاد فهم مشترک، در این مورد به عرصه‌ای برای تقویت روایت‌های متعارض ملی‌گرایانه تبدیل شد. جوامع دیا سپورا و فضای مجازی به بازتولید گفتمان‌های دشمنی دامن زدند (Neset and Others, 2023). همگرایی ناقص در سطح نهادی نیز به ابزاری برای رقابت ژئوپلیتیک تقلیل یافت. حتی شکل‌های محدود همگرایی غیررسمی، مانند تجارت مرزی، به دلیل نداشتن چارچوب‌های نهادی پایدار، نتوانستند در کاهش تنش تأثیری پایداری داشته باشند (Niftiyev, 2022: 148). در نتیجه، مدل همگرایی نشان می‌دهد که چگونه برتری یک کشور در یکپارچه‌شدن در نظم لیبرال بین‌المللی، با تأمین

منابع، مشروعیت و شبکه اتحاد به آن اعتماد به نفس و توانایی عمل بیشتری در میدان درگیری می‌دهد. در برابر، انزوای نسبی و وابستگی کشور دیگر، گزینه‌های راهبردی آن را محدود کرده و آن را در موضعی انفعالی و واکنشی قرار می‌دهد. این ناهمگونی ساختاری در همگرایی با نظام جهانی، سهم تعیین‌کننده‌ای در تغییر نهایی موازنه قوا و تشدید چرخه درگیری در قفقاز جنوبی داشت.

جدول ۲: مقایسه تطبیقی چهار الگوی تأثیرگذار در تشدید یا کاهش درگیری میان جمهوری آذربایجان و ارمنستان

مدل	جمهوری آذربایجان	ارمنستان	تأثیر بر درگیری (افزایش یا کاهش)
۱. تضعیف/تقویت نهادهای دولتی	تقویت نهادهای امنیتی و نظامی با درآمدهای نفتی، ثبات نسبی سیاسی	تضعیف نهادهای نظامی و اداری پس از سال ۲۰۱۸، بی‌ثباتی سیاسی، کاهش مشروعیت دولت	افزایش نداشتن توازن قدرت → تشدید درگیری (برتری نظامی جمهوری آذربایجان در جنگ ۲۰۲۰)
۲. نقش بازیگران خارجی	حمایت همه‌جانبه ترکیه و اسرائیل (تسلیمات، آموزش (نظامی، دیپلماسی	حمایت محدود روسیه، پشتیبانی نکردن قاطع غرب، وابستگی به دیاسپورا	تقویت یک‌جانبه جمهوری آذربایجان → کاهش انگیزه مذاکره → افزایش احتمال درگیری‌های آینده
۳. تغییرهای توازن قوا	برتری تسلیحاتی (پهپادها)، یکپارچه‌شدن در بازارهای جهانی انرژی، اتحاد با ترکیه	کاهش توان نظامی، وابستگی به روسیه، ضعف اقتصادی، اتکا به دفاع نامتقارن	تغییر موازنه به سود جمهوری آذربایجان → تحریک بازتعریف وضع موجود → تهدید ثبات بلندمدت
۴. همگرایی اقتصادی/فرهنگی	یکپارچه‌شدن در راه‌گذرهای انرژی، همکاری با ترکیه و اسرائیل، سرمایه‌گذاری خارجی	انزوای نسبی در منطقه، ارتباط محدود با غرب، وابستگی به روسیه و دیاسپورا	ناهمگونی در توسعه → افزایش شکاف ادراکی → کاهش اعتماد و تشدید گفت‌وگوهای متعارض

نتیجه

در این نوشتار، برای این درگیری چهار الگوی تبیینی را در نظر گرفتیم. تحلیل تطبیقی چهار الگوی تأثیرگذار در درگیری جمهوری آذربایجان و ارمنستان نشان می‌دهد که تعامل پیچیده این عوامل به شکل‌گیری چرخه معیوب تشدید تنش‌ها انجامیده است. در الگوی نخست، تضعیف ساختارهای دولتی در ارمنستان در برابر تقویت ساختارهای دولتی در جمهوری آذربایجان به ایجاد شکاف عمیق در توانایی‌های مدیریت بحران میان دو کشور منجر شده است. این ناهمخوانی نهادی آشکارا در جنگ سال ۲۰۲۰ قره‌باغ آشکار شد که در آن برتری نظامی جمهوری آذربایجان ناشی از ثبات داخلی و سرمایه‌گذاری هدفمند در نهادهای امنیتی، ضعف‌های ساختاری ارمنستان را به شکل بی‌سابقه‌ای آشکار کرد. الگوی دوم تغییرهای توازن قوا به‌خوبی نشان می‌دهد که چگونه برتری فزاینده جمهوری آذربایجان در حوزه‌های نظامی، اقتصادی و ژئوپلیتیک، موازنه سنتی قدرت در منطقه را برهم زده و ارمنستان را به‌سوی کاربست راهبردهای نامتقارن و خطرپذیر پیش برده است. این تغییر توازن اگرچه در کوتاه‌مدت به پیروزی‌های میدانی جمهوری آذربایجان انجامیده است، اما در بلندمدت ثبات منطقه را با تهدید روبه‌رو کرده است.

الگوی سوم که به نقش بازیگران خارجی می‌پردازد، نشانگر الگوی نامتوازن حمایت‌های بین‌المللی است؛ در حالی که جمهوری آذربایجان از پشتیبانی همه‌جانبه نظامی و دیپلماتیک ترکیه و اسرائیل بهره می‌برد، ارمنستان با حمایت ناپایدار روسیه و بی‌تفاوتی نسبی غرب روبه‌رو بوده است. این نبود تعادل در حمایت‌های خارجی، نه تنها امکان دستیابی به راه‌حل‌های دیپلماتیک را کاهش داده است، بلکه انگیزه‌های طرف قوی‌تر (جمهوری آذربایجان) برای پیشبرد هدف‌های خود به‌وسیله ابزارهای نظامی را تقویت کرده است. الگوی چهارم که به همگرایی اقتصادی و فرهنگی می‌پردازد، نشان می‌دهد که به‌جای ایجاد زمینه‌های مشترک برای کاهش تنش‌ها، شکاف روزافزون در سطح یکپارچه‌کردن دو کشور در نظام جهانی به تشدید نابرابری‌های ادراکی انجامیده است. موفقیت جمهوری آذربایجان در پیوند با راه‌گذرهای انرژی جهانی و همکاری‌های راهبردی با ترکیه، در برابر انزوای نسبی ارمنستان و وابستگی آن به دیاسپورا، نه تنها اختلاف‌های اقتصادی را عمیق‌تر کرده است، بلکه بر شکاف‌های هویتی و تاریخی نیز دامن زده است. تعامل این چهار الگو نشان می‌دهد که چگونه ضعف‌های ساختاری ارمنستان و توان روزافزون جمهوری آذربایجان در یک چرخه خودتقویت‌کننده قرار گرفته‌اند؛ به‌طوری که هرگونه تغییر در یک مدل، بر سه مدل دیگر اثر تشدیدکننده داشته است. برای

نمونه، حمایت‌های خارجی از جمهوری آذربایجان (الگوی سوم) به شکل مستقیم بر توازن قوا (الگوی دوم) تأثیر گذاشته و آن را به سود باکو تغییر داده است. همین موضوع به نوبه خود بر توانایی‌های نهادی ارمنستان (الگوی نخست) فشار وارد کرده و فضای همگرایی منطقه‌ای (الگوی چهارم) را محدودتر کرده است.

بنابراین خروج از چرخه کنونی تشدید درگیری مستلزم مداخله‌های هماهنگ در هر چهار سطح است؛ از تقویت نهادهای دموکراتیک در ارمنستان گرفته تا ایجاد سازوکارهای متوازن‌کننده در حمایت‌های خارجی، تعدیل توازن قوا به وسیله راه‌حل‌های امنیتی جمعی و گسترش همگرایی اقتصادی فراگیر که منافع هر دو طرف را تأمین کند. در نبود چنین رویکرد جامعی، خطر تداوم تنش‌ها و حتی تشدید آن در آینده، دور از ذهن نخواهد بود. در مجموع، نتایج نوشتار نشان می‌دهد الگوی ۱ (تضعیف ساختارهای نهادی دولت) در درگیری این دو کشور علت‌های افزایش و تشدید درگیری را در پی داشته است. الگوی ۲ (تغییر در توازن قوا) نیز با چیرگی نظامی اقتصادی جمهوری آذربایجان و ضعف و انزوای سیاسی اقتصادی ارمنستان علت‌های انتشار و افزایش چرخه درگیری را فراهم کرده است. الگوی ۳ و الگوی ۴ نوشتار نیز در این درگیری نقشی تشدیدکننده و افزایش‌دهنده داشته‌اند. بنابراین پیش‌فرض‌های هر چهار نوع الگو در مورد درگیری قفقاز جنوبی تأیید می‌شوند.

منابع

فارسی

ابراهیمی، مرتضی و قاسم اصولی (۱۴۰۱)، «گونه‌شناسی روابط اسرائیل و جمهوری آذربایجان: روابط راهبردی یا تاکتیکی»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۵، شماره ۲، صص ۲۳-۴۸ (doi: 10.22059/jcep.2023.347626.450096)

اخباری، محمد (۱۳۹۹)، «پیامد ژئوپلیتیک بحران قره‌باغ بر مناسبات جمهوری اسلامی ایران در قفقاز»، *فصلنامه آمایش سیاسی فضا*، دوره ۳، شماره ۱، صص ۱-۱۰ (doi:20.1001.1.26455145.2020.3.1.3.2)

امیری، مهدی و احسان فلاحتی (۱۴۰۱)، «ژئوپلی نومی روابط ایران با جمهوری آذربایجان و ارمنستان»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۵، شماره ۲، صص ۷۳-۱۰۱ (doi:10.22059/jcep.2023.333666.450039)

- پوراحمدی، حسین و مهدی فیض‌الهی (۱۴۰۲)، «تشدید تنش در قره‌باغ و چالش منافع منطقه‌ای ایران در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۳»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۶، شماره ۲، صص. ۷۵-۱۰۰ (doi: 10.22059/jcep.2024.370397.450191)
- رجبی، محمد (۱۴۰۱)، «راهبرد و الگوی رفتاری جمهوری آذربایجان در برهم‌کنش جمهوری اسلامی ایران و اسرائیل»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۵، شماره ۱، صص. ۷۵-۵۳ (doi:10.22059/jcep.2022.339448.450063)
- صباغیان، علی (۱۴۰۱)، «تحول در سازوکارهای تنظیم‌کننده روابط اتحادیه اروپا با کشورهای قفقاز جنوبی»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۵، شماره ۱، صص. ۱۵۷-۱۸۱ (doi:10.22059/jcep.2022.299331.449908)
- کولایی، الهه (۱۳۸۹)، «جمهوری اسلامی ایران و ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی»، *فصلنامه ژئوپلیتیک*، دوره ۶، شماره ۱، صص. ۷۵-۱۱۱ (doi:10.1001.1.10255087.1401.31.2.3.2)
- گل‌محمدی، ولی و حمیدرضا عزیزی (۱۴۰۱)، «جایگاه قفقاز جنوبی در منطقه‌گرایی سیاست خارجی ایران»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۵، شماره ۱، بهار و تابستان، صص. ۲۸۱-۳۰۵ (doi:10.22059/jcep.2022.345811.450084)
- ولی‌زاده، اکبر و فاطمه عرفانی (۱۴۰۳)، «علت‌های تغییر رویکرد روسیه در برابر جنگ‌های اول و دوم قره‌باغ»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۷، شماره ۱، صص. ۴۱۶-۳۹۱ (doi:10.22059/jcep.2023.361283.450151)

English

- Ahmed, Bashir and Muhammad Akhtar, and Amna Zubait Khan (2022), "The Nagorno-Karabakh Conflict in 2020: Causes and Consequences, September 2022", *Global Political Review*, Vol. 7, No. 3, pp. 9-17, (doi:10.31703/gpr.2022).
- Amilakhvari, Liza and Emilia Alaverdov (2023), "Russia's Strategic Interest in Post-Soviet Countries." *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, Vol. 5, No. 8, pp. 289-298, Available at: <https://dergipark.org.tr/en/pub/usbed/issue/74063/1252407>, (Accessed on: 10/07/2024).
- Amin, Samir (1976), *Unequal Development: An Essay on the Social Formations of Peripheral Capitalism*, Trans by Brian Pearce, New York: Monthly Review Press.
- Avdaliani, Emil (2022), "Iran's Changing Strategic Position in the South Caucasus", in: Avdaliani, Emil, *New World Order and Small Regions: The Case of South*

- Caucasus**, (pp. 129-163), Singapore: Springer Nature Singapore, (<https://doi.org/10.1007>).
- Avetisyan, Rafik (2024), "The Effect of Global Geopolitical Competition on the Formation of the South Caucasus Security Complex: The Strategic Modeling of Armenia's Security Policy", **Armenological Issues**, Vol. 1, No. 28, pp. 100-108, (doi: 10.46991/ai.2024.2.28.006).
- Babayan, Nelli (2016), "A Global Trend EU-Style: Democracy Promotion in 'Fragile' and Conflict-Affected South Caucasus". **Global Policy**, Vol. 7, No. 2, pp. 217-226, (doi:10.1111/1758-5899.12305).
- Baldwin, David (2016), "**Power and International Relations**", Princeton: Princeton University Press.
- Bláhová, Pavlína (2019), "Nagorno-Karabakh: Obstacles to the Resolution of the Frozen Conflict" **Asia Europe Journal**, Vol. 17, pp. 69 – 85, (doi:10.1007/s10308-018-0527-4).
- Broers, Laurence (2021), **Armenia and Azerbaijan: Anatomy of a Rivalry**, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Çakmak, Cenap and Cüneyt Özşahin (2023), "Explaining Russia's Inertia in the Azerbaijan–Armenia Dispute: Reward and Punishment in an Asymmetric Alliance", **Europe-Asia Studies**, Vol. 75, No. 6, pp. 972-988, (doi/10.1080/09668136.2023.2191903).
- Cornell, Svante (2024), "Türkiye's Return to Central Asia and the Caucasus", Washington: Central Asia-Caucasus Institute and Silk Road Studies Program Silk Road Paper, Available at: https://www.silkroadstudies.org/resources/240622TRCA_merged.pdf, (Accessed on: 10/07/2024).
- De Mares and Kelly Chaib and Soraya Caro-Vargas (2022), "The Emergence of Azerbaijan as a Regional Power: Between Tensions and Neutrality", in: Delgado-Caicedo, Jeronimo, **Handbook of Regional Conflict Resolution Initiatives in the Global South**, (pp. 147-170), London: Routledge.
- De Waal, Thomas (2021), "The Nagorny Karabakh Conflict in Its Fourth Decade", CEPS Working Document, 2, Available at: https://cdn.ceps.eu/wp-content/uploads/2021/09/WD2021-02_The-Nagorny-Karabakh-Conflict-in-its-Fourth-Decade.pdf, (Accessed on: 10/07/2024)
- Derluigian, Georgi (2005), "Bourdieu's Secret Admirer in the Caucasus: A World-System Biography", **Foreign Affairs**, Vol. 84, No. 6, pp. 1-149, (doi: 10.2307/20031818).
- Ficek, Ryszard (2022), "The Idea of a Fragile State: Emergence, Conceptualization, and Application in International Political Practice", **Stosunki**

- Międzynarodowe–International Relations**, Vol. 2, No. 11, pp. 11-33, (<https://doi.org/10.12688/stomiedintrelat.17468.1>), (Accessed on: 10/07/2024)
- Gallina, Nicole (2010), “Puzzles of State Transformation: the Cases of Armenia and Georgia”, **Caucasian Review of International Affairs**, Vol. 4, No. 1, pp. 1-15, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1876653>, (Accessed on: 10/07/2024)
- Gevorgyan, Arda (2020), **Political History of Armenia: Challenges and Opportunities**, Yerevan: Yerevan Press.
- Harutyunyan, Gevorg and Marut Vardazaryan and Svetlana Jilavyan (2025), “Dynamics of Russian-Turkish Relations after the Second Karabakh War: New Priorities of National Interests and Strategies of Struggle in the South Caucasus”, **Journal of Political Science: Bulletin of Yerevan University**, Vol. 4, No. 1, pp. 125-141, (doi:10.46991/JOPS/2025.4.10.125).
- Hayrapetyan, Lilit (2022), “The Nagorno-Karabakh War of 2020 and the Change of the Regional Status Quo”, **Przegląd Politologiczny**, Vol. 1, No. 2, pp. 83-97, Available at: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1033318>, (Accessed on: 10/07/2024).
- Hoch, Tomáš (2020), “The Roots of Ethno-Political Mobilization in Nagorno-Karabakh”, **The Soviet and Post-Soviet Review**, Vol. 47, No. 4, pp. 306-332. Available at: https://brill.com/view/journals/spsr/47/3/article-p306_4.xml, (Accessed on: 10/07/2024).
- Horowitz, Donald (1985), **Ethnic Groups in Conflict**, Berkeley: University of California Press.
- Irfan, Nimra and Madiha Nawaz (2021), “Armenia-Azerbaijan Relations: Nagorno-Karabakh Conflict and its Peace Process”, **Pakistan Journal of International Affairs**, Vol. 4, No 1, pp. 268-286, (doi:<https://doi.org/10.52337/pjia.v4i1.121>).
- Ismayil, Elnur and Suhnaz Yilmaz (2022), “Strategic Alignments and Balancing of Threats: Military and Political Alliances in the South Caucasus (1991–2021)”, **Central Asian Survey**, Vol. 41, No. 3, pp. 533-552, (doi:10.1080/02634937.2021.2000940).
- Jafarova, Esmira (2022), “The Role of the United States in the Armenia–Azerbaijan Conflict”, in: Yavuz, Hakan, and Michael Gunter, **The Nagorno-Karabakh Conflict: Historical and Political Perspectives**, (pp. 321-340), London: Routledge.
- Kinik, Hülya and Sinem Çelik (2021), “The Role of Turkish Drones in Azerbaijan’s Increasing Military Effectiveness”, **Insight Turkey**, Vol. 23, No. 4, pp. 169-192, (doi: 10.25253/99.2021234.10).

- Lake, David and Donald Rothchild, (1998), "Spreading Fear: The Genesis of Transnational Ethnic Conflict", in: David A. Lake and Donald Rothchild (eds), **The International Spread of Ethnic Conflict: Fear, Diffusion, and Escalation**, , Princeton: Princeton University Press.
- Mammadov, Sadir Surkhay (2018), "The Armenia – Azerbaijan Nagorno-Karabakh Conflict and New Threats to the International Security Architecture in the Modern Period: Challenges and Responses", **Nova Polityka Wschodnia**, Vol. 2, No. 17, pp. 57–72, Available at: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=701066>, (Accessed on: 10/07/2024).
- Mearsheimer, John (2001), **The Tragedy of Great Power Politics**, New York: Norton.
- Meissner, Hannes (2018), "Azerbaijan Between Post-Socialist Crisis and Fragile Stability", in: Felix Jaitner, Tina Olteanu, Tobias Spöri (eds), **Crises in the Post-Soviet Space: From the dissolution of the Soviet Union to the Conflict in Ukraine**, (pp. 225-238), London: Routledge.
- Meister, Stefan (2023), "Geopolitics of Infrastructure and Connectivity in the South Caucasus: The Case of Armenia and Azerbaijan", **Caucasus Analytical Digest**, Vol. 132, No. 3, pp. 21-25, (doi:10.3929/ethz-b-000613995).
- Miarka, Agnieszka (2021), "The 2020 Autumn War in Nagorno-Karabakh: Course and Implications for the Strategic Balance of Power in the South Caucasus Region", **Asian Affairs**, Vol. 52, No. 4, pp. 826-851, (doi:10.1080/03068374.2021.1993050)
- Neset, Siri, and Mustafa Aydin (2023), "Changing Geopolitics of the South Caucasus after the Second Karabakh War, Prospect for Regional Cooperation and/or Rivalry", **CMI Report**. Available at: <https://hdl.handle.net/11250/3088008>, (Accessed on: 10/07/2024).
- Nizhum, Tasnim Zerin (2025), "Unraveling the Complexity: A Comprehensive Analysis of the Armenia-Azerbaijan Conflict and Turkish Geopolitical Stance", **Society & Sustainability**, Vol. 7, No. 1, pp. 44-53, (doi: 10.38157/ss.v7i1.674).
- Nuriyev, Elkhon (2008), "Azerbaijan and the European Union: New Landmarks of Strategic Partnership in the South Caucasus–Caspian Basin", **Southeast European and Black Sea Studies**, Vol. 8, No. 2, pp. 155-167, (doi:10.1080/14683850802117773).
- Nye, Joseph (1977), **Power and Interdependence: World Politics in Transition**, Boston: Little, Brown.
- Ordukhanyan, Emil (2022), "South Caucasus at the Crossroads of Geo-Strategical Interests: New Era of Regional Security or New Challenges to Peace-Building?",

- International Journal of Progressive Sciences and Technologies**, Vol. 33, No. 2, pp. 312-320, (doi:10.52155/ijpsat.v33.2.4551).
- Regan, Patrick (2002), **Civil Wars and Foreign Powers: Outside Intervention in Intrastate Conflict**, Michigan: University of Michigan Press.
- Rotberg, Robert (2003), **State Failure and State Weakness in a Time of Terror**, London: Brookings Institution Press.
- Saparov, Arsène (2024), "Normalizing Conflict–Concealing Genocide? Expert Neutrality in the Armenian Azerbaijani Conflict, Southeast European and Black Sea Studies, pp. 1-21, (doi:10.1080/14683857.2024.2384138).
- Semercioğlu, Harun (2021), "The New Balance of Power in the Southern Caucasus in the Context of the Nagorno-Karabakh Conflict in 2020", **R&S-Research Studies Anatolia Journal**, Vol. 4, No. 1, pp. 49-60, Available at: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=968341>, (Accessed on: 10/07/2024).
- Simão, Licinia (2017), "Azerbaijan: Strategic Partnership Instead of Europeanisation", in: Simão, Licinia, **The EU's Neighbourhood Policy towards the South Caucasus: Expanding the European Security Community: Expanding the European Security Community**, (pp. 185-213), Cham: Springer International Publishing.
- Stawarz, Paweł (2022), "Changing Power Dynamics and New Geopolitical Reality in the South Caucasus", **Studia Wschodnioeuropejskie**, Vol. 16, pp. 91, (doi:10.31971/24500267.16.4).
- Transparency International (2024), "the Global Coalition Against Corruption", available at: <https://www.transparency.org/en/countries/armenia>, (Accessed on: 10/07/2024).
- Walt, Stephen (1987), **The Origins of Alliances**, London: Cornell University Press.
- Waltz, Kenneth (1979), **Theory of International Politics**, Massachusetts: Addison-Wesley Publishing Company.
- World Bank (2023), "Armenia at a Glance", available at: <https://www.worldbank.org/en/country/armenia>, (Accessed on: 10/07/2024)
- Wrobel, Ralph (2025), "The Changing Geopolitics in the South Caucasus during the War in Ukraine: Chances and Risks for the Region", **Journal of Contextual Economics–Schmollers Jahrbuch**, Vol. 7, No. 3, pp. 1-24, (doi:10.3790/schm.2025.402099).
- Yavuz, Hakan, and Michael Gunter (2022), **The Nagorno-Karabakh Conflict: Historical and Political Perspectives** (1st ed.), London: Routledge, (doi: 10.4324/9781003261209)